

ԱՐԱ ԳԵՂԵՑԻՍ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՎԻՊԱՍԱՆԱԿԱՆ

Ա. Յ. ՊԱՐԻԻԼԵԱՅ

ԳԼՈՒԽ ԺԶ

Թագուհին պատերազմական

Այս կերպով երբ հայկական բանակն կը պատրաստուէր պատերազմի, Շամիրամայ գունդերն կը յառաջէին Լուկտինէ, մը զեւթով առանց գծուարութեան հայկական յառաջապահ զօրքը, որ լրտեսութեան համար զրկուած էր նոյն կողմերը, և լուծութեամբ կը տարածուէին շրջակայ բարձանց վրայ: Հեծելոց ու հետևակաց բազմաձևն գունդեր՝ կը դիմէին գէպ յարեւել, 'ի վեր ելլելով գէպ 'ի Տիգրիսի աղբիւրակունքը, ինչպէս իմացեր էր Արա 'ի լրտեսաց: Ասկայ հեծելազօրն կ'նստորան չափ ճամբայ ընելէն ետքը, կանկ առաւ, իսկ հետևակազօրն որ բանակին ամենէն յաջող աղեղնաւորաց մէջէն ընտրուած էր, առանց տեսնուելու կը շնորհէր գէպ 'ի հիւսիս, մեծաւ աշխատութեամբ մազլիք ելլելով գաւհալէժ ժայռերէն, և տարածուելով լեռանց ծածուկ հովտաց մէջ:

Իրաւցրնէ Շամիրամ երեւելի պատերազմական մ'էր, զոր ճանչցաւ մէկէն և Հայոց Թագաւորն: Իրմէ առաջ եղած չէր ուրիշ կին մը որ քան գինքը հմուտ ու հետամուտ ըլլար պատերազմի հոգոց ու ծանր հրահանգութեանց, և ոչ իսկ ապագայն կրցաւ ընծայել իրեն նման ուրիշ մը:

Ծներ էր Ասորոց Ասկաղոնիա քաղաքը 'ի ծածուկ հարսանեաց, մներ էր Տայգետայ տաճարը, և սիրելի էր աստուածուհւոյն: Աս գերաւորկային գեղեցիկութեամբ պերճացեալ, հարսնացաւ Մենոնի, որ Աբքատից Թագաւորէն գլուխ ու կառավար գրուած էր Պայաստ աշխարհին, արևմտան ծովուն փախուց: Նոյն առնէն կը Թագաւորէր Աբքատից վրայ Արբեւայ որդին Նինոս, Նիբրովթայ ցեղէն, որ կը պատրաստուէր ժողուելով բոլոր իր զօրութիւնը՝ յարձակելու Բակտրիացոց վրայ:

Այս պատճառաւ կանչուեցաւ նաև Մե-

նոն Թագաւորական բանակը, սակայն անկարելի էր որ կարենար կենալ հօն առանց իր կողակցին, որ աննման գեղեցկութեամբը ու իմաստութեամբը զրաւեր էր սիրտը. ուստի մարդ զրկեց կանչելու շտապաւ: Հասաւ Մենոն իր փափարին. երբ բանակն կտրելով բոլոր Մարաց երկիրը, պաշարեր էր անօգուտ տեղ Բակտրի մայրաքաղաքը:

Գեղեցիկն Շամիրամ իր սուր հանձարովն ու աշխուժութեամբը յարմար առիթ մը համարեցաւ ասիկա հռչակելու աշխարհիս վրայ իր անունը ու մեծամեծ կատարելութիւնները: Նա հանգիստ ու անվշտանոց ուղեկորելու համար, վասն զի երկայն էր ճամբան, փոխեր էր կանացի ձեւը, ջանալով պահել մարմինը արեգական բուրակէջ ջերմութենէն: Այն աստիճան վաշտուէր և հագած, որ երբ Մարը, Ասորիք և Պարսք տիրեցին Ասիոյ, ուղեցին նոյն ձեւը կրել:

Վերջապէս հասաւ նա Նինոսի բանակը, բնից յարձակման եղանակը, և տեսաւ որ թշնամոյն զօրութիւնը կենդանացեր էր հարթ ու գիւրամատոյց կողմեր, և ոչ ոք կը պահպանէր ամրոցը, իբր անմատչելի համարելով, բնութեամբ և արուեստով զօրացած: Աւստի ժողովեց չորս կողմը այնպիսի մարդիկ որ կարենան մազլիք ելլել ժայռից. վրայէն, և անցնելով մէկտեղ հովտէն, ելաւ հանդիպակաց բարձանց վրայ, և գրաւեց ամրոցին մէկ մասը, ու նշան տուաւ Նինոսի բանակին որ կը պատերազմէր պարսպաց տակ: Փաղքին պահպան զօրքն երբ ամրոցին յանկարծական առնուիլը տեսան, զարհուրած և յուսահատած, թողուցին զարդովին քաղքին պաշտպանութիւնը:

Հնչեց Շամիրամայ անունը ամենուն բնական: Տեսաւ զինքը Թագաւորն ու սիրեց՝ սրանշանալով անհամեմատ գեղեցկութեանը: — Աս գանձէս, բնաւ Մենոնի, ուզած հարստութիւնդ, միայն ինձի շնորհէ զՇամիրամ: —

— Իոյրն ունեցած հարստութիւնդ, — պատասխանեց Մենոն, — և բոլոր աշ-

խորհի գանձն կարող չեն գնելու զՇամիրամ:

— Եղիբ իմ երկրորդս, — կրկնեց Նինոս նեղ արտաթեմամբ, — Հարսնացիք զբաւերա Շուշանայ հետ, որուն տնեշանօք կը փափարին թագաւորք, և ինծի տուր զՇամիրամ: —

— Այ՛ — կրկնեց Մենոն: — Շնորհակալ եմ, արքայ, տուած պատուոյդ ու աստիճանիդ, որուն անտարակոյս ամենայն ոք կը փափարի: Բայց ինչ օգուտ երկրորդ ըլլալէն, երբ պիտի կորսընքընեմ զՇամիրամ: Տուր քու դուստրդ իշխանապետի մը, որ արժանաւորի այգպիսի բարձր ազգակցութեան: Այ՛ մի դուստր թագաւորի կրնայ համեմատել Ասկազոնիոյ գեղեցիկ ծաղկան հետ:

— Այնպէս ըլլայ. — գոչեց Նինոս, կենդնելով ճակատը ու կայծակներ արձելելով աչքերէն: — Հրաժարե՛ք կարատութենէ՛, հրաժարե՛ք պատուէ՛: բայց ներշնչում յանուն Նիսրաբայ, որ հիմա թէպէտ կը ծիծաղի բախտն, բայց մէկ մ'ալ տեսնաւիք չուհիս Ասկազոնիոյ գեղեցիկ ծաղիկը: Ժամէ մը հրաշէկ երկաթով պիտի փութուն աչքերդ, և ոչ իսկ ժամանակ պիտի ունենաս մտածելու այդ բանին վրայ:

Աղաչանք, Թախանձ և տրտասութիւնն ալ անօգուտ, պէտք էր հնազանդիլ: Մենան թագաւորին սպառնալտեց վախէն ու սիրոյն սաստկութենէն որ ուներ Շամիրամայ վրայ, մոլեգնելով վազեց վրանը և սպաննեց ինք գինը: Եւ այս կերպով Շամիրամ հարսնացու Նինոսի:

Գոտե՛ք Փուշացիին բանի մը չի խնայեց անոր սրտին մէջ բացուած դառն վէրքը բուժելու համար. միակ ընկեր ու թագուն էր անուանեց գինը արեւմտեան ծովուն և Մարաք աշխարհին մէջ եղող ազգաց: Բայց երկար չտեսեց այս երջանկութիւնը. մեռաւ Նինոս, թողլով զՇամիրամ մայր Նինուասայ: Եւ այն ատեն աւելի ևս փայլեցան իր հոգւոյն կարողութիւնները: Ի սկզբան անհաճոյ էր Աբբասից, որովհետեւ կին էր և օտարազգի, բայց իր այրական քնադողութեամբը՝ ի վեր քան զամենայն թագաւորս, պապանծեցուց գինը: Եւ երբ տեսան գինը նիզակ ի ձեռին ձիասանձ գիմիլ թշնամուոյն վրայ, չի ցաւեցան այն ատեն կնկան մ'իշխանութեան տակ ըլլալուն:

Որ մը, թագաւորութեան առջի օրերը, խռովութիւն ծագեցաւ Բաբելոնի փողոցաց մէջ, երբ թագունհին իր ներքին սենեակը նախշտաց մէջ նստած, յարգարել կու տար փայլուն մազերը: Դժբախտ լուրը

լսելն և ոտք ելլելը մէկ բրաւ: Ի՞նչապաւնաւ գաւիթը, ուր կեցիր էր զօրաց տակաւաթիւ գունդ մը, և գիտատիւ ինչպէս էր, բարկութեամբ աշտանակեց ի ձի, վազեց ուր որ սաստիկ էր խռովութիւնը, մտաւ ամրոյսին մէջ նիզակահաճ, և կշտամբեց զամենքը դառն խօսքերով: Միանշախտեց ի վեր և այլ զպատանալով թագունհին այն աստիճան արիւթեմէն, գէնընկէց եղան և անուանեցին գինը թագունհին և դուստր Գիցուհույ:

Շամիրամ առանձինն զարդարեց քաղաքը ու գրեթէ վերականգնեց զայն: Նուաճեց զՄարաստան, և անոր ծերունի թագաւորը զԱրտաւրտ ստիպեց ի հարկատուութիւն: Տիրեց համեմից աշխարհին, որ կը տարածուի Արարիպէն մինչև ցեծն հարաւոյ, Վախցոյց ու խոնարհեցուց Մեսորիմի գոռոզ ժողովուրդը, և Աբբասից գործը տարաւ մինչև արեւելից վերջին սահմանը, մինչև ինդոսի փոխերը, ու զպատերազմելով Մասարթաւի դէմ, թաղաւոր անհամատ զօրաց, ցրցուց եղական հանճար մը, ամենէն աւելի քաջ զօրապետաց հաւասար: Ինքն Ալէքսանդր Մակեդոնացիին տաւր ամենայայն գետոց վրա, յէն անգամ անցնելու հնարքն գտած էր հազարաւոր նաւակներով, այնպէս չի նուաճ՝ որ կարենան դիւրութեամբ լուծուիլ ու զետեղուիլ կտուց վրայ: Եւ հեն թէ՛ պէտ մեծ հանդիսացաւ նա իր հանճարովը, բայց ոչ և բախտովը. վասն զի զօրքերն փոքրու դէմ՝ պատերազմելու փորձ չըլլալուն, կը վստիսային, ուստի զարձգելովն զէպ մի կամուրջը և ապառնեց ամենէն ետքը փայտելով թշնամուոյն առջեւէն, պատրաստ կտրելու նաւակները իրարու միացնող չուանը:

Իրանցքն անըման էր նա հոգւոյն մեծութեամբը և այրական ու կանացական անթիւ. բարեմասնութիւններովը: Ամեն բանէ կը հասկընար, ամեն բանի մեծ հոգ կը տանէր. խաղաղութեան ատեն պատերազմի կը պատրաստուէր, և պատերազմի ատեն խաղաղութեան. ամեն բանի մէջ իր ժողովրդեան երջանկութիւնը միայն գիտելով, Բագաստան լիւր զօր զարդարել էր իրեն արձան մ'իւր մեծութեանը, նորանոր քաղաքներն, մեհնաններն, զինուորական դիւրութիւններն, և անքեր գալտերն ուռալու ջրոց ճաճաններն, այս ամեն բաներն կը իրէն վրանին իր բազմաբնակուն հանճարոյն կնիքը: Իրմով վերջապէս մեծացաւ ու երջանկացաւ Աբբասից ցեղը. կանթեղ մ'էր որ կը լուսաւորէր զամենայն կենդանի լուսով:

Քստի պէտք էր որ Հանգչէր Շամիրամ իր ժողովրդեանը երջանկութեան համար պաշտօն յոգնելէն ետքը, Քայց գործախառնար Հողածին մարդն ազատ չէ երբէք 'ի հոգոց: Եւ ահա մինչդեռ կը յուսար որ այնչափ աշխատելէն ետքը կարենայ վայելել խաղաղութեամբ իր բրտապոյն օրդիններն ի փառք, ուրիշ կարեւոր պատերազմ մը կը բացուէր առջին. վասն զի անարգութիւն էր կանացի դուրազգած բարքն ու թագուհւոյ ձեռ վայելչութիւնն: Ուսկից: Հարկատու թագաւորն մը, մարդէ մը ուրուն տուեր էր ինք զինքը գերազոյն անձնուրացութեամբ մը:

Շամիրամ լուկտի էր, ինչպէս ըսինք, և իր գունդերն կամայ կամայ կը տարածուէին որդեակ կողմեր: Թագուհին՝ ըստ սովորութեան՝ գետնոյն վրայ Հողաբլուր մը կանգնել տուեր էր, որուն վրայ կը բարձրանար իր գահը բեհեռեայ բազմազոյն վրանի մը տակ: Չախաղողմը սին մը կար՝ որուն ծայրը կը ծածանէր ծիրանիէ երիզ մը, նշան հրամանի, որպէս զի հեռուէն կարենան ամենքը դիւրութեամբ տեսնալ, իսկ աշխողմը Աքբատից դրօշը, մարդակերպ թւաւոր առիւծ մը, 'ի գլուտ ոսկւոյ, երկայն նիզակի մը ծայրը հաստատուած:

Գրօշին ոտքը և Հողաբլուրն վրայ կային երեքհարիւր գաւազանակիրներ պաշտանութեան համար, ամենքն ալ ազնուականի սպիտակ ու կարճ զգեստով, ոսկեթել վերջաւորք, որուն տակէն կ'երևար կաշիէ գունակոր թագուտառը, որ կը սկզմէր բոլոր մարմինն ու ծունկերին: Իսկ միւս կողմը ուր ծայրագոյն հրամանի սինը կանգնուած էր, հսկողութեան համար կային ուրիշ երեքհարիւր նիզակաւորք, ահլընկէցք իրենց պղնձական տրանզիլն ու փետրազարդ սաղաւարտով:

Հողաբլրան ոտքը կեցեր էր թագուհւոյն պատարագմական կառքը՝ պղնձական ու ոսկեզարդ, որուն լծուեր էին ութ հատ յաղթանդամ Մարաստանի ձիեր՝ վահա նապատ կուրծքով, որոց մէջտեղէն կը ցրուէին սուր աշտէներ, Ջիոց երկու դին կեցեր էին կտրիճ ծառակներ, սանձելու ու նուաճելու անոնց անհամբեր աշխուժութիւնը: Վառաժարն անշարժ էր իր տեղը, սպասելով թագուհւոյն հրամանին, մինչդեռ զինակիրն գեղեցիկ կարգով կը գնտեղէր կառքին վրայ՝ աղեղը, կապարճը, սլաքն ու վահանը:

Շամիրամ գեռ գահուն վրայ էր նիզակ 'ի ձեռին: Հագեր էր ծիրանագոյն պատմուսան մը, և վրայէն սպիտակ շրջագետն մը, ամփոփելով կողերը ոսկեղէն գետնով,

ուսկից կախուած էր պատենաւոր ականաւուտ սուրը: Չունէր մանակ, սյւ կուրծքին վրայ պատմուսանէն դուրս փայլուն երկաթէ պահպանակ մը կը տեսնուէր, որ կը նշանակէր թէ թլոր մարմինը նոյնպէս զինազգեստաւ էր: Թւաւոր սաղաւարտ մը կը պահպանէր գլուխը, որուն եղերքէն կ'երկայնէին ոտքը վրայ գանգրաղեղ սև մազերն:

Այսպէս բոլոր մարմինը զինազգեստաւ ըլլալուն, Յունք կրնային զինքն Աքենաս աստուածը կարծել յերկիր իջնալ, և տարածուելով երկրպագութիւն մատուցանել իսկ Փոռիզիոյ հովիւն: Այսպիսի մանաւանդ համարիչ զինքը, զինազարդեալ Աքենսի պէս, և իրեն, իրեն միայն սեփականել գեղեցկութեան պարծանքը: Սակայն դաժան էր Շամիրամայ գեղեցկութիւնը. խիստ լոյս մը, մութ՝ գիշերուան կայծական նման, կը լուսաւորէր հրաշալի աչքերը, որուն կարմրադոյն շրթուքը փակուեր ու կարծրացեր էին դառն բարկութենէ:

Թագուհւոյն երկու կողմը, քիչ մը հեռու, կը տեսնուէին բանակին զօրագետներն, ամենքն ալ հասակնին աւած ու պատերազմի փորձ մարդիկ: Գահուն աստիճանաց վրայ կեցեր էին անշարժ խաբաղանակիրներն, իրեւ կնիզանի նշան մը՝ սպառնալով միշտ պատժելու ապատանդորդութեան հրամանին հրամանին հնչաւարակողները: Խուսի կողմն ալ ներքինիք կեցեր էին, որոնք կը ճանչցուէին իրենց անմուտաւ այտէն ու կանացի շարժումներէն, և կ'այրէին անուշահոտ խնկեր:

Հանգիպակայ դաշտին վրայ կ'երևար ամբողջ բանակը շարժման մէջ, այնպէս որ մարդկային տեսութիւնը չէր զօրեր մէկ նայուածքով ընդգրկելու բոլորը: Այն անբաւ բաղմութիւնը կը նմանէր ցորենոյ հասկին որ կը տարածուի ընդարձակ դաշտին վրայ: Կը խնկային ձիերն դափն հատանելով, կը շարժուէին կտրեքն, կը հնչէին թմբուկներն, փողերն ու բոլոր պատերազմական գործիներն, և արեւալուսն տակ՝ վահանայ, սաղաւարտից, նիզակաց ու զրահից փայլն կը շլացնէր ամենուն աչքը: Եւ այս սաղաւարտից ու նիզակաց անհուն տարածութեան մէջ կը բարձրանային աստուանց Սաբայի ուղտուց երկայն պարանոցները: Հնդկաց լայնական զուարճական գլուխները թիկնաց վրայ շարժուն աշտարակներով, և բազմազոյն դրօշներն ու նշաններն, ամենքն ալ զիմելով դէպ 'ի բարձրաւանդաւոր, որուն տուփէն պէտք էր որ անցնէին ամբողջ գունդերը:

Կը տեսնուէր հօն երկայն և ընդարձակ

պատուար մը, որուն մէջ կը կենային գունդերը վայրկեան մը, և ապա կը շարունակէին ճամբանին: Այս էր նոյն ատենուան բանակի մ'ոյժը ու թիւը հաշուելու կերպը: Պատուարն կ'ընդունէր իր մէջ բիրտ առ, այսինքն տասն հազար մարդ, և տան տն որ գունդերն կ'անցնէին, զպիւրը կը նշանակէր իր պապիրին վրայ զօրաց թիւը առջինն մինչև վերջինը:

Նոյն օրը արքունիի դպիրը նշանակեց եօթանասունէն աւելի թիւ, որովհետեւ նոյնչափ էր Աքթատից թագուհւոյն զօրաց թիւն, այսինքն Հինգ Հարիւր հազար հեռակ և երկու հարիւր հազար հեծեալ: Արդէն առաջուց Ասոր գլխին մէջ աշխարհահամար մ'եղեր էր, բայց տարբեր ոճով, որ հաւասարապէս գործածելի էր նոյն ատեն, այսինքն ամեն զինուոր որ կ'անցնէր, նետ սը կը ձգէր առանձին նոյն բանին համար պատրաստուած կողովին մէջ: Եւ երբ կամաց կամաց կողովներն կը լցուէին, թագաւորական կնքով կը կրէնքունէին ու խնամքով կը պահուէին: Պատերազմը լըննալէն ետքը կարգի կը դրուէին այս կողովները, կնիքը կը լուծուէր, և ամեն զինուոր անցնելու ատեն կ'առնուր իր նիւթը, և աւելցածն ինչպէս յայտնի է, կը ցուցնէր մեծելոց թիւը:

Կ'անցնէին գունդերն, կ'անցնէին թագուհւոյն առնէն գոռոգութեամբ ու ցընձութեան աղաղակներով: Աշտլիքնքն խաբելոնի հարաւակողման Ալաուրհաց գիւնուորներն էին, վաթսուն հազար մարդ: Մահաբուր և Գարբանիքը Միստրինի սահմանաց վրայ: Արաքը ու Կտրիք, Նաբատեանք, Կուրասիքը ու Սարաք, լեակիչք այն մեծատարած թերակղզւոյն, որ փայլուն տապաքի պէս կ'ընկզկի Հեռուաւոր ձովուն մէջ: Այս անհամար ամբօրին կ'առաջնորդէին Ուրիար սուկերը արիւնց մօտ Լըղղ վերջին աշխարհաց ութ իշխաններն, այսինքն Կազիլիք, Ռապիտաիք, Մազալա նից, Կատալիք, Իհիճաւիք, Իհիլուց, Գահպանիք և Գուզրից ցեղապետներն: Ամենքն ալ կտրին աղեղնաւորք, և հազեր էին Հանգրիհեալ պատմութեան մը, ու կը կրէին արմատներս թելէ հիւսնալ զանապաններն. ունէին զլուսնային փաթովաւոր զլխարկ, և աջ կողմերին կարճ սուրեր: Ասոնց չափն զէմբին վրայ նկարուած էր Գամայ ցեղին կնիքը, ճակատին կարճ էր, բթերնին տափաբարկ, մազերնին կարճ ու գանգուր, և մարմիննին պղնձազոյն:

Ասոնց ալ կը յաջորդէին արեւմտեան աշխարհաց զինուորներն, որ են Մարտու,

Ահարու ու Հազգի, երկու հարիւր հազար մարդ, ամենքն ալ Սեմայ ցեղէն: Մէջերնին ամենէն բազմաթիւն էին Կիմասկիք, Բրատուք, Լուկիք, Սիմարիք, Առուատք, Էնթ Բուրուաք և Սիդունուք, Իծկալունացիք միայն կը պահուէին, զորոք Շասիրամ պալատած էր ի զինուորագրութեան, և փոխանակած Պալաստու վայրագ բնակիչները, որոնց զէնքն էր պարսպաթիւն ու քարէ տապար: Ասոնց ետեւէն կու գային Լատանայ ծովափնակ ժողովուրդներն, ոյսինքն Կիպրոսի և ուրիշ կղզեաց, որ են Իլիհայ, Կիսուսի Սիլուուս, Պապալ, Սպարդիսուս, արեւմտեան ծովուն վրայ, ամենքն ալ տապարաւորք ու կտրին քաղաքաւորք:

Ապա կու գային Հիւսիսային աշխարհագրեակիչներն, այսինքն Նահիր, Ասուր, Ուրուք, Ռուուք, Նասիր, Արքիլ, Տուսանի Սիլիք՝ որ կ'ընկնայ Տիգրիսի ձախակողմեան ափունքը, ինչպէս նաև Դիմուէ, Բաբելու ապագալ նիսաննորդն, Տուհան, Իլամ և Կապուտ՝ ինչպիսի մօտ, որուն տունները դարեանցից վրայ չինուած են թռչնոց բոյններուն նման, Խաւան ու Ռէսէն, Խամմոր ու Ռուրուք: Ասոնք Ասորայ ցեղէն էին ու փարսի Սենաարայ երկրէն քուչական աշխարհակալութեան առաջին ժամանակները, զորոքն Հիմա Դիմուս ու Շամիրամ ընկճէր էին բաբելական ինքնակալութեան տակ: Կտրին պուտուրագմուշներ էին, ու նշանաւորք մանանդ ճակատ բախման մէջ: Էլ կրէին եօթնակարգ կըստէ գրահներ, քաջախի մէջ թրլած, որպէս զի պիտի ու հաստատուն ըլլայ. և ունէին ձեռքերնին կըրտած վահան, ու գլուխնին պղնձակու սաղաւարտ, և զէնքերնին էր սուր, աղեղն և երկաթէ բիր: Ասոնց մէջ մասն ձիաւոր էր և միւս մասն հետեակ, բոլորն հարիւր հազար մարդ:

Իսկ բանակին շորորդը կարգը կազմողն էր Ելամայ զօրաւոր ժողովուրդն, արեւելեան լեռներէն անդին: Նշանաւոր էին մարմնով գեղեցիկ թափաք թագաւորական քաղցրին Շուշանայ, Գասուրի ու Համանու ժողովուրդներն, որոնց ետեւէն կու գային Մարք, Պարաք, Ալտարք, Մուրուաք ու Պուտրիք, ամենքն ալ Յուանայ պղզեմի ու ազնուական ցեղէն, արեւմի միայն և ոչ առանգութեամբ միացեալ Հայաց հեռ ինչպէս երբեմն: Ամենքէն աւելի մօտադու թիւն գրահայ Պարաք էին, իրենց գեղձան ու գանգուր մազերովն ու սև աչքովը. ուրոք կարծես բալորովին նոր ցեղ մը կը կազմէին: Ասոնց բոլորին գումարն էր երկու հարիւր հազար մաշաք կիսով չափ

ձիաւոր, աղիղն ուսերնուն վրայ, երկաթէ զրաճ կուրծքերնին, սաղաւարտ ու վահան, բոլորն ալ երկաթէ: Յաջողակ էին նետահարելու ձիու վրայէն, ու նշան առնելու փախչելու ստան, կուրծքով ու գլխով միայն ետև գառնալով: Հետեակաց զգեհասն կաշիէ էր. և ունէին հծծելոց պէս մորթէ զանկապաններ. գէնքերնին էր գեղարձ: Կապար երկապարի և սուր ի գօտիս:

Ամենէն ետքը Սենարայ ժողովուրդներ, վայրագ Քուշացիք, Աբքատք և Սու միքը Բանձարխօսք, մէկ խօսքով խաբելու քաղաքը կանգնող բոլոր զանազան ազգութի: Քիստոն հաղադ էր Սենարայ թիւը, սղինձէ փայլուն սաղաւարտներով ու զրահներով, երկայն նիզակներ ձեռքերնին և օրկաթէ բրերն: Բայց ալ աւելի բազմաթիւ էր հետեակագործն, ամենքն ալ մաշկահանդերձք որոց մէկ մասը կը բաղկանար ի պարսաւորաց, մախաղնին ուսերնուն վրայ, մէջը քարի, կապարի ու նաւթի կտորներով, և միւս մասն յաղեղնաւորաց, կրելով ուսերնուն վրայ լայնալիւր կապարճներ:

Կու գոյին ապա հրազէնք, բարաններ, աշտարակներ, և ուղտերով պատերազմի տառա պաշար. ինչպէս է ձիւթոյ մէջ թաթխած նետեր, և կարոյ ու ծծմբոյ գետակներ: Ապա քառասունի չափ միծամարմին փիղեր, ինգոսի ափուներէն բերուած, որոց իւրաքանչիւրին կնճրթին վրայ նստած էր պահապան մը ու կոնսկինին բարձր աշտարակներ, որոց մէջ կային տիգրով ու նետով դինսալ տասը մարդիկ: Ամենէն ետքն ալ չորս հարիւր պատերազմական կառք, ընտիր պատերազմականներով, և ամենուն ձեռքը զօրաւոր նիզակներ:

Իսկ ասոնց ամենուն ետեւէն տասը հազար ընտիր հծծելազօն, կը դնուորէր այս գեղին մէջ բարձրական ծաղիկ երիտասարդութիւն, բոլորն ալ Սենարայ գլխաւոր քառասունաց զաւակներ. որոնք մեծ պատիւ կը համարէին այս բանս, որովհետև իրենց հրամանատարուն միշտ արքայազամ մը: Չիշուց ու զգեստուց ճոխութիւնն ու գեղեցկութիւնն համեմատ էր իրենց աստիճանին: Կը կրէին գլուխնուն վրայ խոյր, որոց եզերքն կամփոփուէր փողպատած, հագի երեսուն կէսը թողլով անձածկոյթ: Սենէին ճոխ գօտիներ, ուսկից կախեր էին երկայն ու հարուստ պատեանով սուրեր, և ուսերնուն վրայ աղեղն ու կապարճ: Հծծեր էին ձիւնանման ձիոց վրայ, որոնք մասնաւոր իրենց համար սներ էին Աբքատայ արքայական ձիաստանին մէջ:

Կը կոչուէին ասոնք ձիաւորք Բելայ. և կ'ընկերէին բանակին՝ երբ հրամանատարն թագաւորն էր, և պատերազմի մէջ վերջին յուսահատութեան ստան միայն գէնք կը շարժէին: Աղիւսական արիւնն որ կ'ընթանար երակնուն մէջ, և ուրիշներուն օրինակ տալու պարտականութիւնն՝ կ'արիացնէր զիրենք և պատերազմի կը հրաւիրէր: Սանձարձակ կը փողէին թշնամոյն վրայ. որոնց արշաւատոյր ընթացքը տեսնողն հոգեղինաց լէզէն մը կը համարէր զիրենք, երկրքէն իշած, պատերազմելու թշնամոյն գէմ:

Բելայ ձիաւորներն բարձրաւանգակին տակէն անցնելու ստան ծափածայն աղաղակաւ կը գողէին հզօր դշխոյն, և նա փոխադարձ կ'ողջունէր զիրենք հաճութեամբ: Ամենէն ետքը շարժեցաւ և Շամիրամ, հեծնալու պատերազմական կառայք վրայ, որ պատրաստ կը սպասէր վարը. իրմէ ետքն ալ թիկնապահներն, ներքինիներն, սպասաւորներն ու զանձապահներն: Շարժեցաւ վերջապէս ամբողջ բանակը, որուն ետեւէն կ'երթային կարաւակիրներն, և բազմաթիւ ձիաւորաց առանձին գունդ մը, որ պիտի պահպանէր բանակը թիկանց կողմանէ, արգիլելով վատաստուաց փախուստը:

Լուկտիի անցքը որ գծուարին կը կարծուէր այնչափ անհամար բաղմութեան համար, առանց խառնակութեան կատարուեցաւ: Թագուհւոյն հրամանները կանխաւ տրուած էին, և բանակին հրամանատարները նոյն տեղեաց փորձ առաջնորդներ հետերին առած, իւրաքանչիւր ոք իրեն որոշուած ճամբէն կը յառաջէր:

Հետեակագործն կը սողոսկէր զառ ի վեր մտցառուտ անձուկ տեղերէ, իսկ հեծելագործն գետափուրէն ուղիղ ճամբով կը յառաջէր, բանակն նոյն ընթացքով հասաւ Հայոցձորոյ առջին: Հայք լսեցին լրտեսներէն թշնամոյն մօտենալը, և արդէն պատրաստ էին զիմաւորելու:

Այսպէս ամենայն ինչ կարգի գրուելէն ետքը, բանակն նոյն ընթացքով հասաւ Հայոցձորոյ առջին: Հայք լսեցին լրտեսներէն թշնամոյն մօտենալը, և արդէն պատրաստ էին զիմաւորելու:

Երկրորդ օրուան արշաւոյնն ողջունեց երկու բանակներն, որ արձանացներ էին իրարու դէմ:

Կը շարունակուի: